

ČASOPIS SLOVENSKE POHLADY (1939 – 1945) V ZAJATÍ LUDÁCKEJ IDEOLÓGIE

PETER MRÁZ

MRÁZ, Peter. The Magazine Slovenské pohľady (1939 – 1945) in the captivity of Ľudák ideology. *Historický časopis*, 2022, 70, 3, pp. 515–532, Bratislava.

The introductory part of our work reflects the situation that confronted Slovak writers during the Second World War with the ideological expectations of the regime of the Slovak Republic. We point to the fate of Milo Urban, who developed his career under pressure from the wish to stand out. On the way to fulfilling his wishes he succumbed to the Ľudák ideology. He actively participated in the shaping of Slovak culture in the period 1939 – 1945, and attempted to level down his work with his post-war “memories”.

The main part of the paper considers the expressions of Ľudák ideology in the magazine Slovenské pohľady in the period 1939 – 1945. We perceive the term Ľudák ideology as a designation for every tendency of adherents of Hlinka’s Slovak People’s Party to blacken or persecute their opponents and support processes leading to stabilization of the ruling regime. We show that the Ľudák ideology was expressed in the literature and public writing of the time in the form of value compromising by individual authors, who succumbed to the ideological demands of the time. The extracts from individual texts published in the monthly Slovenské pohľady are evidence of the activities of the chief editor Stanislav Mečiar, contributors to the magazine, and members of the public, who read these texts.

Key words: Ľudák ideology. Culture. Milo Urban. Slovak Republic 1939 – 1945. Gardista. Slovenské pohľady.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2022.70.3.6>

Spisovatelia v područí režimu

Vladimír Clementis si v roku 1942 v londýnskom exile na margo vývoja slovenskej kultúry v rokoch druhej svetovej vojny poznačil, že „*ani literárna tvorba sama, ani literárna veda nezdá sa byť vo svojom jadre nakazená, duchom národného socializmu*“ – *ba nie je ani taká, akou by ju chceli mať už či Tuka a Mach z jednej strany, alebo Tiso zo strany druhej. Slovenská kultúra je usmerňovaná – ale nie je usmernená!*¹

1 Cit. podľa KAMENEC, Ivan: *Spoločnosť – politika – historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo*

Vlasta Jaksicsová o režime na území Slovenského štátu, resp. Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 usudzuje, že „*práve umiernenosť (aspoň počiatočná) tejto bezzubej totality sa pozitívne premietala v ostatných (nepolitických) sférach života spoločnosti, najviditeľnejšie azda v oblasti kultúry. Predovšetkým tu akoby zo zotrvačnosti zostával určitý voľný priestor na diskusiu a verejné prezentovanie názorov, nie vždy konformných s tendenciou regulovania či – ako sa vtedy oficiálne hovorilo – usmerňovania [...] Domácomu politickému režimu s nedemokratickými autoritárskymi praktikami bola jednoducho cudzia absolútna, totalitná kontrola kultúry. V novinách vychádzali recenzie oceňujúce básnikov a prozaikov, zatracujúcich vojnu ako neľudské vraždenie a vyzdvihujúce umelecké diela, ktoré sa podľa vtedajšej ríšskej terminológie pokladali za zvrátené umenie. Jednoducho slovenská kultúra v týchto rokoch – akokoľvek usmernená či usmerňovaná – bola akýmsi autonómnym svetom pre seba*“.²

Ivan Kamenec tvrdí, že „*slovenská kultúra bola síce usmerňovaná, ale nie usmernená, lebo bola z veľkej časti imúnna voči domácim ideologickým tlakom a administratívnej úprave. Slovenskí tvorcovia nestáli pred takou alternatívou, aby svojou tvorbou otvorene kolaborovali s režimom, alebo sa vzdali tvorivej činnosti*“.³

O paradoxnom charaktere slovenskej kultúry v čase druhej svetovej vojny svedčí, že jedným zo signatárov *Ohlasu slovenských kultúrnych pracovníkov*, prijatom 31. 8. 1940 v Tatranskej Lomnici (tzv. Lomnický manifest), bol aj editor časopisu *Elán*, stojaci svojimi textami voči ľudáctvu v opozícii, Ján Smrek, zamestnaný na Úrade propagandy.

Monika Kapráliková píše, že Ján Smrek „*s usmernením kultúry a umeleckej tvorby vnútorne nesúhlasil a za jeho podpisom na manifeste treba hľadať mnoho prozaickejšie dôvody – existenčné obavy. Počas salzburských rokovaní Čietekovci práve očakávali druhý prírastok do rodiny, syna Ivana, ktorý mal prísť na svet v decembri. Usilovali sa tiež o presídlenie Blankiných [jeho manželka, – P. M.] rodičov z protektorátu do Bratislavy. Rodinný rozpočet po lete 1940 čakala zaťažkávací skúška s vydávaním ekonomicky stále stratového mesačníka*...“⁴

Neprináleží nám byť sudcami Smrekovho rozhodnutia podpísať *Ohlas slovenských kultúrnych pracovníkov*, ale ak Vlasta Jaksicsová na margo aktivít spi-

dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí. Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodoma, spol. s r. o., 2009, s. 139. ISBN 978-80-89396-02-3.

2 JAKSICSOVÁ, Vlasta: *Kultúra v dejinách, dejiny v kultúre. Moderna a slovenský intelektuál v siločiach prvej polovice 20. storočia*. Bratislava: Veda, 2012, s. 169. ISBN 978-80-224-1238-4.

3 KAMENEC, Ivan. *Slovenský štát v obrazoch*. Praha: Ottovo nakladateľství, 2008, s. 168. ISBN 978-80-7360-700-5.

4 KAPRÁLIKOVÁ, Monika. *Za hranice provincie – Ján Smrek a jeho E/elán*. Bratislava: Vydavateľstvo Elán, 2017, s. 196. ISBN 978-80-969591-5-0.

sovateľov tvoriacich (nielen) v rokoch 1939 – 1945 konštatuje, že „v našich dejinách literát málokedy pomohol politike, nezľudštil ju ani nezlepšil, zato politika vždy uškodila spisovateľovi: ako občanovi aj ako umelcovi“,⁵ nedá nám než konštatovať, že to platí aj pre Jána Smreka. A to napriek tomu, že počas vojnových rokov publikoval relatívne málo, že jeho *Elán* bol navzdory vynútenej spolupráci so Spolkom slovenských spisovateľov v zásade periodikom režimu opozičným a že písal do priečinka protirežimistické verše.

Faktom je, že vojnová Slovenská republika jestvovala v rokoch 1939 – 1945 ako objekt politických a ideologických záujmov nacistického Nemecka. „*Dva a pol milióna obyvateľov tohto štátu, hocijako politicky, národnostne, nábožensky, ideovo či generačne diferencovaných, jednoducho žilo i počas jeho existencie svoje súkromné životy (a súkromné dejiny), ktoré boli podmienkou prežitia celej spoločnosti, akokoľvek to bolo v danom historickom a geopolitickom časopriestore ťažké. Pritom veľká väčšina z nich nemala nič spoločné s fašizmom, nacizmom ani s ich nehumánnymi atrocitami. Nepriamo azda len to, že ich pasívne – a, bohužiaľ, niektorí aj s uznaním – akceptovali.*“⁶

Kolaborantov s ľudáckym režimom pomenoval, paradoxne, denník *Gardista*, ktorý po potlačení Slovenského národného povstania zverejnil v článku *Aj spisovateľov chceli vraždiť!* prepis správy Tlačového oddelenia spravodajského odboru Predsedníctva Slovenskej národnej rady v Banskej Bystrici:

„*Kto je s bratislavskou pseudovládou, teda s Hitlerom, neodvolateľne padne. Niet preň miesta v budúcom slovenskom kultúrnom dani, bude zlikvidovaný. Tak ako sa s revolverovými nacistami aj najatými zločincami bratislavskej nacistickej kliky bude účtovať, tak sa bude účtovať aj s týmito páňmi. Páni Mečiar, Urban, Gacek, Dilong, Beniak, Šmálov, Hanus, Strmeň [...] Žarnov, Čulen a Gašpar vedia, čo ich čaká. A tak isto to vedia aj zbabelí zradcovia kolaboracionisti Lukáč, Smrek, Prídavok, Zúbek, Rusko, Alexy, Droppa a s Nemkou spriahnutý zradca Nikolaj Bakoš.*“⁷

Milo Urban, ktorého meno bolo uvedené v článku *Aj spisovateľov chceli vraždiť!*, je zaujímavou postavou našich dejín. Jeho cesta ku kolaborácii s režimom Slovenskej republiky sa vyvíjala, viedla od inklinácie mladého človeka k utópii komunistického typu ku konvenovaniu zrelého muža utópii národnosocialistického typu.⁸

Urban začínal ako prispievateľ do študentského časopisu *Vatra*. Redaktorom tohto z agitácie v prospech HSLS neraz upodozrievaného periodika bol Karol

5 JAKSICSOVÁ, V. Kultúra v dejinách, s. 140.

6 JAKSICSOVÁ, V. Kultúra v dejinách, s. 170.

7 *Aj spisovateľov chceli vraždiť!* In *Gardista*, roč. 6, 24. 11. 1944, s. 1.

8 MRÁZ, Peter. „Surová býva vše pravda života.“ Milo Urban v rokoch 1939 – 1945. In: *Literárny týždenník*, 2017, roč. 30, č. 25 – 26, s. 11. ISSN 0862-5999.

Sidor⁹ a jedným z jeho prispievateľov bol aj Vojtech Tuka – obaja exponenti režimu vojnovnej Slovenskej republiky. Urban neskôr posielal svoje príspevky do *Slováka*, *Slovenského denníka* i do časopisu *DAV*, pričom ich upravoval podľa ideologickej profilácie týchto periodík.

Svoj osobný postoj deklaroval článkom pre *DAV*, v ktorom v intenciách požiadaviek tohto periodika vyslovil potrebu účelovosti umeleckého textu, opierajúc sa pri tvorbe literatúry o život robotníkov a roľníkov. Predpovedal, že skutočná zmena v našej kultúre nastane až po neodvratnom rozklade „kapitalisticko-šovinistickej ideológie, ktorá zožrala našu minulosť“.¹⁰

Počas redaktorského pôsobenia Mila Urbana v denníku *Slovák* boli jeho príspevky ideologicky zacielené proti čechoslovakizmu. Deklaroval odpor voči zjednocovacím koncepciám v ČSR, hlásal potrebu vytrvania v politickom zápase, ktorého dôsledkom by bolo úsilie o nápravu, resp. zmenu dovedajšieho stavu: „*Nechceme nikoho presviedčať, že to Slovák robil v rukavičkách,*“ písal Urban bilancujúc a dodal, že „*tento spôsob zápasu nám nanútili [...] všetky naše problémy, ktoré sme chceli riešiť v tichosti, pri zelenom stole, zostali podnes nedoriešené [...] preto naším heslom i naďalej musí byť zápas [...] vieme, že sa s našimi protivníkmi ešte neraz stretneme, že nám príde vybojovať ešte ne jeden tuhý zápas.*“¹¹

Derniou novinárskych aktivít Mila Urbana, stojacou na zdanlivo ideologickom protipóle voči jeho dovedajšej praxi, bolo účinkovanie v denníku *Gardista*.¹² Zdanlivom preto, lebo vznik samostatného štátu nielenže naplnil jeho nedávne, v *Slováku* deklarované túžby, ale počiatkové spojenectvo Nemecka a Sovietskeho zväzu, resp. ich koordinovaný postup na počiatku druhej svetovej vojny (vpád do Poľska), akoby obe ideológie – komunistickú a národnosocialistickú zblížil, a tým splnil Urbanove dávne, davistické sny.

Urban sa vrhol do víru dejín, aby z nich v úvodníku *Budujeme cesty* z 28. 9. 1941 vydoloval myšlienky dehonestujúce jeho dovedajšie aktivity: ich podstatou je prijatie pripojenia sa Slovenska k Taliansku a Nemecku na ceste za zjednotenou Európou.¹³ Bolo to v čase konfliktu na východnom fronte, ktorého sa zúčastnili aj dve slovenské divízie. V čase, keď sa u nás vyostrovala snaha o perzekúciu Židov.

9 CSIBA, Karol. K čítaniu druhého dielu memoárov Mila Urbana. In: *Slovenská literatúra*, 2016, roč. 63, č. 6, s. 472. ISSN 1335 – 3314.

10 URBAN, Milo. Anketa o možnostiach rozvoja slovenskej revolučnej a proletárskej literatúry. In *DAV*, 1931, roč. 4, č. 4, s. 10.

11 URBAN, Milo. Cieľ a zmysel našich zápasov. In: *Slovák*, roč. 20, 16. 1. 1938, č. 12, s. 13.

12 Porovnaj JANECOVÁ, Tamara. Milo Urban ako šéfredaktor Gardistu. In: *Vojenská história*, 2018, roč. 22, č. 2, s. 145 – 168. ISSN 1335 – 3314.

13 URBAN, Milo. Budujeme cesty. In: *Gardista*, roč. 3, 28. 9. 1941, s. 1.

Nariadenie vlády SR o právnom postavení Židov, vydané 9. septembra 1941, *Židovský kódex*, prešlo od hospodárskeho obmedzovania príslušníkov židovského národa prostredníctvom prvého transportu Židov do koncentračných táborov z 25. marca 1942 k ich vyvražďovaniu. Nezmenil to protest katolíckych biskupov voči uvedenému vládnemu nariadeniu zo 7. 10. 1941, ani humanistické nálady spoločnosti, postavenej zoči-voči faktu deportácií. Svedkom danej doby je úvodník Milo Urbana *Nebát' sa!* z denníka *Gardista*:

„*A také je to aj so Židmi. Trpeli sme v ich pazúroch i nadávali sme na nich, ale teraz, keď sa ich máme definitívne zbaviť, našich ľudí zmocňuje sa sentimentalita. Začínajú hovoriť o humanite, o kresťanskej láske a kde len môžu, zachraňujú Židov. Ved' čo keby sa títo Židia vrátili?*“¹⁴

Milo Urban svoje antisemitské postoje po skončení vojny zamlčoval, resp. ich vo svojich spomienkach *Na brehu krvavej rieky* bagatelizoval. Vďaka výskumu, ktorý vykonal Karol Csiba¹⁵ ale vieme, že medzi memoármi autora, ktorých fabula je predstavovaná nespoľahlivým typom rozprávača, a faktmi, ktoré prináša svedectvo pramenného materiálu v podobe Urbanových príspevkov pre denník *Gardista*, je nesúlad. Zároveň je nutné rozlišovať medzi autobiografickým naratívom autora, ktorý svoje memoáre písal jednostranne, a naratívom tvoreným bez zámeru veci skresľovať.

Slovenské pohľady v zajatí ľudáckej ideológie

Ľudáckou ideológiou poznačené pôvodné aj prekladové príspevky v časopise *Slovenské pohľady* z rokov 1939 – 1945 sa dotýkali všetkých sfér kultúry.¹⁶ Už v aprílovom čísle *Slovenských pohľadov* z roku 1939 sa v polemike okolo stvárnenia Štefánikovho pomníka kladie explicitný dôraz na to, aby jeho výsledný tvar „*vyhovoval duchu dnešného Slovenska*“.

Za jeho „upravovateľa“ sa mohli prihlásiť len „*výtvarní umelci a architekti Slováci*“.¹⁷ Ideologická požiadavka slovacity autora má odstrániť „české stopy“ po pôvodnom autorovi pomníka a zjednotiť umeleckú obec na novom stvárnení Milana Rastislava Štefánika, „*osobnosti nezlomnej vôle, charakteru, samožertvy, až samoobety [...], ktorý je vodcom pre tých, čo prídu do položenia*

14 URBAN, Milo. *Nebát' sa!* In: *Gardista*, roč. 4, Turíce, 1942, s. 1.

15 CSIBA, Karol. *Privátne – verejné – autobiografické (v memoároch a publicistike Milo Urbana, Jána Smreka, Jána Poničana, Tida J. Gašpara)*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 11 – 39. ISBN 978-80-88746-26-3.

16 Porovnaj MRÁZ, Peter. *Prejavy národnosocialistickej ideológie v Slovenských pohľadoch 1939 - 1945*. In: *Štyridsiate roky 20. storočia v slovenskej literatúre*. Bratislava: Univerzita Komenského 2006, s. 133 – 138. ISBN 80-223-2200-8.

17 CINCÍK, Jozef. *Pomník a zlý kabát*. In: *Slovenské pohľady* 1939, s. 196.

*a pred úlohy, keď im bude treba mať vôľu rovnako ozrutní a konať za milióny, samožertvovať a seba obetovať“.*¹⁸

Dôraz na spoločné dielo a odmietanie súkromnosti podujatí sa v prvom roku jestvovania samostatného štátu stali jedným z hlavných pilierov slovenského národného socializmu. Deklaroval sa záujem o verejné dobro, na dosiahnutie ktorého sa pripúšťali všetky dostupné prostriedky. Ideológ slovenského národného socializmu Štefan Polakovič v tejto súvislosti razantne píše: „*Verejné dobro stojí vyššie než dobro jednotlivca, a preto, ak jednotlivec chce rušiť všeobecné dobro, toto všeobecné dobro ho musí zničiť.*“¹⁹

V oblasti divadelníctva sa dôraz kládol na činohru Slovenského národného divadla. Tá bola pred očami verejnosti predstavovaná ako bojovník pasujúci sa s neľahkými úlohami „dneška“, ktorý pred ňu kladie viaceré prekážky znásobené „*repertoárovu, režisérsky a herecky [...] umelecky a ideologicky*“.²⁰ Príčiny tohto stavu, vyhnanie českých hercov a režisérov z územia Slovenska, sa ale pred verejnosťou zamlčovali.

V súvislosti s obdobným „oslobodením sa“ slovenských inštitúcií spod českého vplyvu sa ukázala potreba zdôvodniť vyhnanie občanov českej národnosti a rozkradnutie ich majetku. *Slovenské pohľady* vopred ospravedlňovali možné prečiny voči Čechom, nadsadzovali ich previnenia voči Slovensku počas trvania spoločného štátu a koncipovali zdôvodnenia ich núteného odchodu:

„*Nikde u nás nebolo protičeského štvania ani vystupovania, [...] českí úradníci a ich rodiny odchádzali zo Slovenska nikým nerušení, slovenský národ zachoval sa gavaliersky pri likvidovaní českých vecí na Slovensku, čím nesporne preukázal kultúrnu vyspelosť, vediac sa ovládať, neuchyľujúc sa k pomste ani tam, kde osobne mnoho našich ľudí český režim štvá až do zúfalstva.*“²¹

Slováci sú v *Slovenských pohľadoch* ponímaní slovami Ladislava Hanusa ako národ humánný, kultúrne na výške, s tradičnými hodnotami, ktoré vznikli „*z jedinečného stretnutia kresťanstva s našim národným materiálom*“.²²

Ľudácky ideológovia sa halili do rúcha kresťanstva, hoci „*ľudácky režim Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 sa klérofašistickým v zmysle funkčného prepojenia katolicizmu a národného socializmu nikdy nestal, a to ani napriek pokusom Štefana Polakoviča či Ľudovíta Zachara sformulovať ideológiu slovenského národného socializmu, ktoré sa však v konečnom dôsledku zredukovali na nevydarené apológie údajnej zlučiteľnosti národného socializmu s katolíckymi doktrínami a pápežskými encyklikami*“.²³

18 R.: Vodcovstvo Štefánikovo. In: *Slovenské pohľady* 1939, s. 312.

19 POLAKOVIČ, Štefan. Idea Svätoplukovej koruny. In: *Slovenské pohľady* 1940, s. 347.

20 A. M. Činohra SND v predošlej sezóne. In: *Slovenské pohľady* 1939, s. 401.

21 Kultúrny komentár. In: *Slovenské pohľady* 1939, s. 415.

22 HANUS, Ladislav. Zákon tradície. In: *Slovenské pohľady* 1939, s. 437.

23 HRUBOŇ, Anton. Slovenský fašizmus. In: HRUBOŇ, Anton a kol. *Fašizmus náš slovenský*.

Zoči-voči neschopnosti vytvoriť jednoznačné parametre slovenského národného socializmu sa ľudácki ideológovia neustále situovali do mučeníckeho postoja jednotlivca i kolektívu vyhrážajúc sa: „*Kto útočí proti integrálnemu kresťanskému chápaniu verejného života v slovenskom štáte,*“ vravel Štefan Polakovič v článku *Ideová zrada na národe*, „*alebo nevšíma si kresťanské normy, vo svojej ideovej slepote je nepriateľom národa*“.²⁴

Správnosť takéhoto zdôvodňovania ideológie umelecky obhajoval Valentín Beniak v básni *Nová slovenská hymna* (1940):

*Vo viere otcov vytrváme!
tu Ťa náš spev zvelebí,
za slobodu život dáme,
len v potomstve, len v potomstve
žehnaj nás, Boh, na nebi!*

*Nebudem o milosť prosiť
otrocky a bez zeme,
svoje siať a svoje kosiť:
vládu do rúk vezmeme!*²⁵

Fundamentálnou teoretickou bázou ľudáckej ideológie sa v prvom roku existencie vojnovej Slovenskej republiky stala Maticou slovenskou vydaná kniha Štefana Polakoviča *K základom Slovenského štátu* (1939).²⁶ Odmietla v nej opozíciu, založenú na liberalizme a demokracii, na piedestál kladie dosiahnutie všeobecného dobra aj za cenu obmedzenia občianskych práv jednotlivca a vyzdvihujúc domáce tradície nazval režim Slovenského štátu kresťanským totalitarizmom. V snahe eliminovať pokusy preniesť k nám zahraničné, najmä nacistické ideologické vzory ako celok sa Polakovič v rozhovore s Ivanom Murínom uzniesli na tom, že tlak radikálov na absolútne kopírovanie národného socializmu obidú tým, že Štefan Polakovič pre *Slovenské pohľady* vytvorí eseje, v ktorých predstaví slovenský národný socializmus (tento súbor vyšiel v roku 1941 aj knižne). Postavil sa na stranu jazykového purizmu, obrátil sa k veľkomoravskej tradícii tvrdiac, že Svätopluk bol prvým slovenským kráľom a Slovenský štát len obno-

Bratislava: Premedia, 2021, s. 35. ISBN 978-80-8159-811-1.

24 POLAKOVIČ, Štefan. Ideová zrada na národe. In: *Slovenské pohľady* 1939, s. 479.

25 BENIAK, Valentín. Nová slovenská hymna. In: *Slovenské pohľady* 1940, s. 1.

26 Poznatzky o koncepcii Štefana Polakoviča preberáme z práce HRUBOŇ, Anton. Slovenský národný socializmus v koncepciách Štefana Polakoviča a Stanislava Mečiara (Dva návrhy posalzburského smerovania prvej Slovenskej republiky). In: *Slovensko v rokoch neslobody 1938 – 1989 II. Osobnosti známe – neznáme*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2014, s. 20 – 34. ISBN 978-80-89335-64-0.

vuje vyše tisíc rokov spiacu slovenskú štátnosť. Pre naše potreby v nich akceptoval nielen vodcovský princíp, ale aj nemecký hospodársky a sociálny program. Prostredníctvom arizácie chcel vybudovať na Slovensku strednú triedu.

Keďže boli Polakovičove názory pre viacerých ľudákov málo razantné, ako reakcia na jeho myšlienky prišlo ich rozvinutie. Gardistickí pracovníci pod vedením tajomníka Matice Stanislava Mečiara vydali brožúru s názvom *Slovenský národný socializmus: Výklad základných zásad* (1942). Podľa tohto spisu mal byť Slovenský snem zdegradovaný na poradný orgán a akákoľvek výkonná iniciatíva mala byť daná do rúk prezidentovi. Jej podkladom sa stalo 14 bodov slovenského národného socializmu vyhlásených Tukom na zjazde Hlinkovej gardy v Trenčianskych Tepliciach 21. januára 1941.

Medzi programom slovenského národného socializmu v podaní Štefana Polakoviča a Stanislava Mečiara došlo k rozdielu v objasňovaní židovského „problému“. Polakovič venoval tejto problematike len pár slov, kritizujúc predovšetkým premenlivú lojalitu Židov voči štátnym režimom a nezaujím o slovenské národnoemancipačné hnutie v období ČSR. Mečiarova interpretácia bola radikálnejšia. Akceptovala biologické a geografické termíny nacistickej propagandy ako krv (*Blut*), rasa (*Rasse*) a životný priestor (*Lebensraum*). V snahe dokázať právo Slovákov na obývanie Slovenského štátu využila pseudoteóriu o dávnom vekom osídlení územia dnešného Slovenska slovanskými predkami. Vychádzala z teórie o genetickej nerovnosti ľudí. V duchu propagandistického hesla „*Židia boli vždy proti Slovákom*“ Mečiarov spis opisuje pomer týchto dvoch národov s cieľom dosiahnuť čo najväčšie očiernenie židovskej menšiny. Prijatie Židovského kódexu 9. septembra 1941 považuje za rozhodujúci prelom. Posledný bod Tukovho programu podľa Mečiarovej brožúry znamenal, že židovská otázka bude vyriešená až vtedy, keď Slovensko opustí posledný Žid.

Po vyhlásení Slovenského štátu sa u nás rozbehla mašinéria totalitarizmu, snahy ovládnuť myseľ ľudí a premeniť ju na vykonávateľa vôle mocenského subjektu. Jej nástrojmi sa stali ideologické hnutie s elitárskym vedením a masovým dosahom a teror snažiaci sa o ovládnutie všetkých aspektov života jednotlivca a spoločnosti.²⁷

Dôsledkom bola participácia Slovákov na vyvraždení židovského obyvateľstva. Ako napísal Ľubomír Lipták, „*je svedectvom Hitlerovho pragmatizmu a schopnosti programovať v etapách, ak dokázal pre nacistické ciele využiť aj svoje obeť. Tragédia a vina ľudáckej politickej reprezentácie je v tom, že v istej chvíli uverila v Hitlerovo víťazstvo vo vojne a tomu, čo si predstavovala pod No-*

27 Podrobne KATUNINEC, Milan. *Fašizmus, národný socializmus a komunizmus. K ideovým zdrojom, praxi a možným rizikám návratu totalitarizmu*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2009, 450 s. ISBN 978-80-224-1084-7.

vou Európu, sa snažila prispôbiť štát. Nie ako dočasný ústupok, ale natrvalo, definitívne a bez alternatív“.²⁸

V úvodnom čísle *Slovenských pohľadov* v roku 1940 dominovala ich stránkam reprodukcia drevorytu Kolomana Sokola Žid. Strhaná starecká tvár vzbudzuje odpor, tmavá farba a tieňovanie dodali portrétu ideologické nasvietenie. Zverejnenie drevorytu vychádzalo z faktu, že podoba židovského muža súznela s postupne sa vzťahujúcou segregáciou židovského obyvateľstva.

Lubomír Lipták pri spätnom pohľade na vojnovú Slovenskú republiku potvrdzuje, že „*stretnutie dvoch koncepcií – Tisovho ľudového a Tukovho národnosocialistického Slovenska – nebolo pre obyvateľov bez významu. Režim na Slovensku až do jesene 1944 bol nedemokratický, diktátorský, ale v mnohom miernejší ako v Maďarsku, Rumunsku, ale najmä v nezávislom chorvátskom štáte Ante Paveliča, nehovoriac o oblastiach priamo okupovaných Nemeckom*“, ale súčasne dodáva, že „*umiernenosť diktatúry, aspoň v porovnaní s okolitými krajinami, bola však obmedzená a farizejská: končila tam, kde išlo o neárijskov – o židovské obyvateľstvo*“.²⁹

Oporou protizidovskému postoja boli aj *Slovenské pohľady*, v ktorých nachádzame napr. tieto, z neskorších vydaní textu vypustené (!), verše básnickej skladby Valentína Beniaka *Halucinácia*:

*Z Bohom buď sloboda z Bohom ti panská vláda
pol našej dediny židovská pliaga skráda
množia sa jak myši v smradľavej komore
už milión Slovákov vyhnali za more.*³⁰

Hannah Arendtová o antisemitizme počas vojnových rokov na Slovensku píše: „*V tej dobe [...] miestne fašistické hnutie Hlinkova garda mala navonok katolícky ráz a vehementný antisemitizmus týchto klerikálnych fašistov alebo fašistických klerikálov sa štýlom a obsahom odlišoval od ultramoderného rasizmu ich nemeckých pánov. V slovenskej vláde bol iba jeden moderný antisemita, Eichmannov dobrý priateľ Šaňo Mach, minister vnútra.*³¹ *Všetci ostatní boli kresťania, alebo aspoň si to mysleli, kým nacisti boli z princípu, samozrejme, rovnako protikresťanskí ako protizidovskí. Byť kresťanskí pre Slovákov zname-*

28 LIPTÁK, Lubomír. *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava: Kalligram 1999, s. 181. ISBN 80-7149-262-0.

29 LIPTÁK, Lubomír. Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny. In: ČAPLOVIČ, Dušan et al.: *Dejiny Slovenska*. Bratislava: AEP, 2000, s. 249. ISBN 80-88880-39-4.

30 BENIAK, Valentín. *Halucinácia*. In: *Slovenské pohľady* 1940, s. 95.

31 Porovnaj HRUBOŇ, Anton. *Alexander Mach*. Bratislava: Premedia, 2018, s.256 – 296. ISBN 978-80-8159-667-4.

*nalo nielen to, že sa cítili povinní zdôrazňovať podľa nacistov zastarané rozlišovanie medzi pokrstenými a nepokrstenými Židmi, no celú záležitosť vnímali v stredovekom kontexte. Riešením v ich chápaní bolo vyhnanie Židov a zabratie ich majetku, no nie ich systematické vyvražďovanie, hoci ani oni nenamietali nič proti občasnému zabíjaniu. Najväčším hriechom Židov nebolo to, že patrili k cudzej rase, ale že boli bohatí. Podľa západného štandardu však Židia na Slovensku až takí bohatí neboli ...*³²

V úvodnom príhovore v *Slovenských pohľadoch* r. 1940 sa vykresľuje diskrepancia medzi teóriou národného socializmu a jej literárnou praxou: „*Je neporozumenie medzi národom a literátmi, alebo presnejšie, literáti nerozumejú národ v jeho hrdinskom zápase,*“ čo je paradox, keďže „*slovenská beletria v dôsledku politických skutočností bola zbavená bremena, dúfajme, že definitívne, národne utilitaristického*“.³³

Recenzistikou bol za najväčšieho dobového literáta pasovaný Tido Jozef Gašpar, ktorý „*svoje poslanie vykonáva neohrozene a smelo, ako sa patrí na dediča Štúrovho, Vajanského, Rázusovho [...] a ako káže hlas, ktorý je svedomím národa*“.³⁴

Podobného uznania sa dostávalo Valentínovi Beniakovi. Vyzdvihovala sa jeho oslava šťastnej budúcnosti slovenského národa a jeho martýrov: „*Beniak je verným synom svojho národa a rozmnožovateľom dedičstva svojich predkov*“.³⁵

Literárnohistorická propaganda si vypomáhala reinterpetovaním diel slovenských literátov. Hlavnou postavou sa stal básnik Janko Kráľ. Šéfredaktor *Slovenských pohľadov* Mečiar organizoval vyzdvihnutie jeho údajných telesných pozostatkov a ich uloženie na Národný cintorín v Martine. Asistovali mu dôstojníci a vojaci Slovenskej armády a členovia Hlinkovej gardy. Pri tejto príležitosti zlúčil Kráľov život s vtedajšou realitou:

„*Vý, Janko Kráľ, vraciate sa dnes ako víťaz triumfálnou cestou svojich bojovníkov, armády slovenských vojakov, pozdravovali Vás sedliaci pod slovenskými zástavami, ktoré ste ich Vý učili držať v neochvejných rukách [...], stáli Vám strážou revolucionári Vášho pôvodu v Hlinkovej garde.*“³⁶

Popri autoroch literárnej, resp. slovenskej národnej histórie bola do pozície nášho kultúrneho vzoru podsúvaná aj nemecká literatúra. Jej dosah určovali preklady. Prekladal sa Rainer Maria Rilke, ale objavili sa aj snahy o preklady do-

32 ARENDOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzaleme*. Bratislava: Premedia, 2016, s. 259 – 260. ISBN 978-80-8159-413-7.

33 TATARKA, Dominik. O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: *Slovenské pohľady* 1940, s. 5.

34 MEČIAR, Stanislav. Tido J. Gašpar: Veľký rok. In: *Slovenské pohľady* 1940, s. 55 – 57.

35 M.: Valentín Beniak: Druhá Vigília. In: *Slovenské pohľady* 1943, s. 50 – 52.

36 MEČIAR, Stanislav. Majstre! Janko Kráľ! In: *Slovenské pohľady* 1940, s. 597.

bovej nacistickej tvorby. Zdôrazňovalo sa, že súveki nemeckí literáti odmietajú úlety do snových krajín surrealizmu, zatiaľ čo *Slovenské pohľady* prinášajú ústami Andreja Kmenta (pseudonym Stanislava Mečiara) aj návod na čítanie domácich nadrealistických diel: „*Nemeckí básnici nezaujali postoj surrealistických lenivcov a rojkov [...], ale stali sa bojovníkmi a pomocníkmi tých, čo skutkom realizujú predstavy o veľkosti nemeckého národa.*“³⁷

Podľa dobovej štúdie v nacistickej literatúre dominovalo „*úžasné sústredenie sa na to hlavné, jedinečné a posledné v národnom géniu*“,³⁸ o čom mali čitateľov *Slovenských pohľadov* presvedčiť aj básne vodcu nemeckej mládeže Baldura von Schiracha (SP 1941, s. 467 – 468), jedného z prominentov Tretej ríše, resp. hold Hitlerovi v básni Johanna Linkeho *Vodca* (SP 1941, s. 469). Vodca je v nej voľbou Prozreteľnosti, je obeťou a záchrancom zároveň, je nositeľom vôle Boha. Linkeho báseň korešpondovala s potrebami upevnenia dôvery v Jozefa Tisa ako vodcu zoslaného Bohom, nasledovateľa odkazu zakladateľa HŠLS Andreja Hlinku. Štefan Polakovič v tom čase zase uviedol: „*podstata slovenského národného socializmu spočíva v tom, že jeho duch je duch Hlinkov, len metódy sú Hitlerove*“.³⁹

Nemecký vzor bol Ladislavom Hanusom v *Slovenských pohľadoch* popri domácich martýroch predstavovaný ako jediný možný vzor kultúrneho človeka vtedajšej súčasnosti:

„*Načo sa venovať cudzím duchovným zjavom, keď máme vlastné duchovné zjavy ako Bernolák a Štúr, Vajanský, Hviezdoslav, Hlinka a Štefánik? [...] Nemecký človek cíti zodpovednosť za osud Európy v novoveku [...], cíti sa pionierom, stavačom mostov do prázdna predtých.*“⁴⁰

V básňach uverejnených na stránkach *Slovenských pohľadov* v roku 1944 sa začali ozývať hlasy nekorešpondujúce s nanucovaným pocitom optimizmu. V básni Jána Harantu *Paládium* čítame: *Ochraňuj, Bože, slovenský náš kraj, tak prosíme vrúcne Ťa, vrúcne prosíme Ťa.*⁴¹

Ivan Kamenec uviedol, že „*umeleckí tvorcovia, ktorí vstúpili do aktívneho politického života, sa dostávali do vnútorných rozporov a stále častejšie museli riešiť dilemu medzi humanistickou stránkou svojej umeleckej tvorby a medzi svojou politickou, z morálneho hľadiska neraz veľmi pochybnou angažovanosťou v prospech totalitného režimu*“ a dodal: „*Svoje schizofrenické postavenie si stále viac uvedomovali aj tí umelci, ktorí v posledných rokoch existencie štátu zväčša*

37 KMENT, Andrej. Súčasná nemecká lyrika. In: *Slovenské pohľady* 1940, s. 741.

38 SKALSKÁ, Eva. Kráži siet svetovej literatúry. In: *Slovenské pohľady* 1940, s. 273.

39 POLAKOVIČ, Štefan. Slovenský národný socializmus. In: *Slovenské pohľady* 1940, s. 621.

40 HANUS, Ladislav. Dom a svet. In: *Slovenské pohľady* 1941, s. 4 – 6.

41 HARANTA, Ján. Paládium. In: *Slovenské pohľady* 1944, s. 73.

rezignovali na svoje politické aktivity a východisko z vlastnej mravnej dilemy nachádzali v návrate k „čistej“ tvorbe.“ Predseda Spolku slovenských spisovateľov, básnik V. Beniak, ktorý bol zamestnaný najprv v prezidentskej kancelárii a neskôr viedol sekretariát úradu Machovho ministerstva vnútra, výstižne vyjadril svoje najvnutornejšie pocity a neistotu veršami:

*Časy strašné, časy chudé, / Bože, čo to s nami bude? / Ženie nás do temných kútov, / nové plemä ľudozrútov. / Zodrali sme ako krpce / ideál i verné srdce. / Nebude nás žiadna škoda, / riedke mäso, riedka voda. / Žalár temný, hustá mreža, / hryzieme už do železa.*⁴²

Literatúra sa postupne odklonila od ľudáckej ideológie a aj Štefanom Polakovičom adorované tézy slovenského národného socializmu ostali len na papieri. Slovenská poézia sa stala „reflexiou o národnej ale i medzinárodnej tragike“,⁴³ ktorej zosobniteľom bol obraz utrpenia matky, vinúci sa celými *Pohľadmi* (Fraňo Kráľ: *Za E. Márothy Šoltésovou*, Pavol Horov: *Nioba matka naša*, Margita Figuli: *Olovený vták* a iné). Poézia humanity prestala vypovedať „kričiacim mlčaním“, ako to po väčšinu vojny robila.

V *Slovenských pohľadoch* sa zásluhou Stanislava Mečiara nemohla ujať výzva Júliusa Barča-Ivana z *Národných novín* z 24. 9. 1944 nazvaná *Mal by sa ozvať básnik*, ktorá v čase prebiehajúceho Slovenského národného povstania dávala šancu nielen tým, ktorí mlčali, ale aj tým, ktorí sa dovtedy „zahrávali so slovami“:

„Jeho verš [verš demokraticky zmýšľajúceho básnika – P. M.], jeho pieseň mali by byť výkrikom, výkrikom zvieraného srdca, výkrikom oslobodeného človeka, z ktorého padli putá, človeka, ktorý musí kričať, musí volať, omámený veľkosťou dní, ktoré vedú jeho národ k víťazstvu a nič necítiť tak mocne ako to, že prišiel jeho deň, že nemôže inakšie, a keď mlčal päť rokov alebo sa zahrával so slovami, prišla chvíľa, v ktorej sa musí ozvať jeho víťazná pieseň, a keby aj krvou mal písať svoj verš, nesmie mlčať, ak je básnikom a básnik srdcom národa.“⁴⁴

Po trojmesačnej prestávke (august – október) roku 1944 na stránkach *Slovenských pohľadov* opätovne ožila národnosocialistická propaganda a Slovenské národné povstanie odsúdila. Stanislav Mečiar obvinil aktérov SNP z nerozvážnosti, z rozkrádania štátneho majetku, zo spojenectva s Čechmi, z dejinnej a vývinovej alogickosti a z mnohých iných prečinov voči jeho presvedčeniu:

42 Cit. podľa HRADSKÁ, Katarína a Ivan KAMENEC. *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava: Veda 2015, s. 205. ISBN 978-80-224-1351-0.

43 BÁTOROVÁ, Mária. *Roky úzkosti a vzopätia*. Bratislava: Causa editio, 1992, s. 93. ISBN 80-85533-03-0.

44 Cit. podľa BÁTOROVÁ, M. *Roky úzkosti a vzopätia*, s. 143.

„Udalosti, ktoré vzbĺkli na Slovensku koncom augusta t. r. šľahli nás ako živý bič. Šľahli nás do najtajnejších hĺbok a vzbúrili mocné vlny odporu a hanby. [...] Naši ľudia dali sa naviesť na dobrodružstvo ako hazardní hráči, dôstojníci slovenskej armády spoja sa s civilmi a rozhádzu národný majetok na ulicu a po horách [...]. Povstanie je činom proti prírode. Pokus zameniť slovenskú štátnosť česko-slovenskou poráža sám seba, lebo je nezmyselný, pretože slovenský život v štátnosti československej bol chaosom a iba v slovenskej štátnosti sa sformoval v súlad a vyrovnaný rytmus rozkvetu a tvorby.“⁴⁵

S názorom Stanislava Mečiara ešte aj desaťročia po druhej svetovej vojne súhlasili viacerí slovenskí emigranti. Postoj odsudzujúci SNP ako akt zacielený proti slovenskej štátnosti prevzal aj J. C. Hronský do svojho románu *Svet na Trasovisku*:

„Až raz budú dejiny opäť dejinami, nejaký historik ponapráva si okuliare raz i druhý raz, nachýli sa lepšie nad rok 1944 a nad mapu, kde býva nevelký národ slovenský, i pokrúti hlavou. Toto nie je možné! Nie, v dejinách na to príkladu niet. Niet na to príkladu, aby národ povstával proti svojmu vlastnému štátu, aby si niekto podpaľoval dom, v ktorom sa mu žilo dobre, za ktorým dlho túžil a ktorý si napokon ťažko vydobyl, postavil a zariadil [...] nikdy nikde nepovstával národ, aby zboril svoj vlastný štát a hodil svoje národné telo, svoju zem, svoje imanie, svoje mozole, svoj život a svoju moc niekomu inému, cudziemu napospas. To sa nestalo ani na Slovensku.“⁴⁶

Dnes je dokázanou skutočnosťou, že Slovenské národné povstanie bolo významným prejavom vzdoru voči totalitarizmu. Fakt, že povstalecká pluralita, ktorú pokope držala túžba poraziť Hitlera, a po dosiahnutí tohto cieľa prirodzene musela zainteresovaných doviest' od diskusií k sporom,⁴⁷ je na tomto mieste irelevantný. Aj vďaka SNP sa stala vojnová Slovenská republika dokumentom dejín, predmetom záujmu historikov.

Stanislav Mečiar navzdory Slovenskému národnému povstaniu na jeseň roku 1944 svojimi textami v *Slovenských pohľadoch* ešte naposledy vyzýval čitateľov „k uchopeniu atribútov slovenskej štátnosti, k udržaniu poriadku, k návratu k hodnotám, na ktorých je Slovenský štát postavený“ a veril, že „aj z tohoto prachu a popola vzlietne vták fénix, zjavenie nových, ešte túžobnejších slovenských odhodlaní“.⁴⁸ Jeho snaha ale nebola úspešná. Stanislav Mečiar – okrem iného

45 MEČIAR, Stanislav. Národná sloboda. In: *Slovenské pohľady* 1944, s. 649 – 655.

46 HRONSKÝ, Jozef Cíger. *Svet na Trasovisku*. Martin: Matica slovenská, 2008, s. 240 – 241. ISBN 978-80-7090-881-5.

47 Porovnaj LIPTÁK, E. Storočie dlhšie ako sto rokov, s. 196.

48 MEČIAR, S. Národná sloboda, s. 653.

jeden zo štrnástich signatárov tzv. Lomnického manifestu, ktorým sa v Tatranskej Lomnici v júli 1940 na podnet premiéra Vojtecha Tuku umelci prihlásili k podpore ideí slovenského národného socializmu – zdiskreditoval svoju prácu v slovenskej kultúre. Zaradil sa tým k podobne kontroverzným postavám našej histórie, akými boli Tido Jozef Gašpar alebo Milo Urban.

V marci 1945 Stanislav Mečiar emigroval, čím sa štvorčísle *Slovenských pohľadov* september – december z roku 1944 stalo jeho posledným edičným aktom na našom území.

Neostáva nám nič iné než konštatovať, že ľudáckej ideológii konvenujúce výstupy, prezentované v *Slovenských pohľadoch* od marca 1939 do decembra 1944, sú dokladom o tom, ako boli stránky *Slovenských pohľadov* zneužitá na propagandistické ciele. Ľudáckej ideológii podriadili svoju grafiku, recenzistiku, pravidelné rubriky, obsah domácej a prekladovej tvorby či umenovedné štúdie, dehonestované na fórum politického charakteru. Vínou za to nenesie len ich šéfredaktor Stanislav Mečiar, ale svoj podiel má každý, kto do tohto periodika písal texty zámerne formované duchom ľudáctva.

Záver

Ivan Kamenec v súvislosti s etapami vnútropolitického vývoja Slovenska v rokoch druhej svetovej vojny konštatuje, že v každej z nich „*síce pretrvával totalitný systém, no čiastočne sa menili jeho metódy, jeho razancia i jeho ideologické zázemie a intenzita podpory zo strany spoločnosti. Všetky tri etapy boli v znamení vnútropolitického zápasu medzi konzervatívnym a radikálnym krídlom v rámci Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, lepšie povedané v celom vládnom tábore. Protagonisti všetkých troch etáp boli zväčša tie isté osoby, ktoré sa viac alebo menej prispôbovali novým podmienkam. Pri zmenách vždy deklarovali svoje odhodlanie odlišiť sa od predchádzajúcej podoby režimu alebo ju celkom negovať. Nikdy sa to však celkom nepodarilo, čo vyvolávalo nielen dezilúzie u protagonistov týchto plánov, ale objektívne spôsobovalo a prehlbovalo aj nedôveru tých vrstiev spoločnosti, ktoré sa v jednotlivých etapách vývinu z najrôznejších príčin stotožnili so slovenským štátom a jeho režimom*“.⁴⁹

Slovenský štát nebol počas rokov svojej existencie útvarom, ktorý by nezašahli vnútorné turbulencie, ktoré mnohých dovedli k povestnému prezliekaniu kabátov. Aj v súvislosti s Jozefom Tisom dnes možno konštatovať chameleónstvo vedúceho činiteľa.⁵⁰ Stačí sa započúvať do jeho prejavu z 5. 9. 1943, ktorý predniesol v Prešove, porozumieť jeho podtextu, a pochopíme, čo vtedy cítili

49 HRADSKÁ, K. a I. KAMENEC. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 158 – 159.

50 Porovnaj WARD, James Mace. *Jozef Tiso. Kňaz, politik, kolaborant*. Bratislava: Slovart, 2018, 191 – 327. ISBN 978-80-556-1159-4.

mnohí – na mieste nebola otázka, ako teraz, počas vojny, ale otázka, čo po tom, po vojne: „*Kto náš národ uznáva viac ako Adolf Hitler, [...] tomu bude patriť väčšia vďaka a láska každého slovenského vlastenca, a kto bude úprimnejším priateľom nášho samostatného Slovenského štátu ako Veľkonemecká ríša, tomu bude patriť väčšia oddanosť a vernosť každého občana tohto štátu.*“⁵¹ Vývoj ukázal, že priateľa, akého vzýval Jozef Tiso, nebolo. Obdobne sa nenašiel nikto, kto by zotrel maslo z hlavy predstaviteľov slovenskej kultúrnej obce.

Naša práca poukázala na osud Mila Urbana, ktorý svoju kariéru formoval pod tlakom prirodzenej ľudskej túžby vyniknúť. Na ceste za splnením tejto svojej túžby koketoval s rôznymi ideovými prúdmi, až napokon podľahol ideológii ľudactva. Aktívne participoval na kreovaní slovenskej kultúry v rokoch 1939 – 1945, čo sa snažil svojimi povojnovými „spomienkami“ nivelizovať. Jeho zástoj v našej kultúre by mal byť vnímaný ako memento.

Obdobným, ak nie väčším mementom je priestor, ktorý ľudácka ideológia dostala v prvej polovici 40. rokov 20. storočia v literárno-kultúrnom mesačníku *Slovenské pohľady*. Nami zvolené úryvky z textov, ktoré v nich boli zverejnené, sú svedectvom nielen o aktivitách ich šéfredaktora Stanislava Mečiara, nielen o prispievateľoch tohto periodika, ale aj o publiku, ktoré tieto texty prijímalo. Aj keď v *Slovenských pohľadoch* neboli všetci autori a ich texty prorežimistickí, záujemcom o miesto tohto časopisu v systéme dobovej tlače a mieru jeho ideologickej zaťažnosti dávame do pozornosti jeho porovnanie s časopisom *Elán*. Jeho šéfredaktor Ján Smrek vyvíjal snahu o vytvorenie opozičného priestoru požiadavkám doby a jeho nemecké číslo z 29. 2. 1944 sa nieslo skôr v duchu oslavy nemeckej kultúrnej histórie než aktuálneho národnosocialistického umenia Tretej ríše.⁵² V tejto komparácii sú *Slovenské pohľady* tie, ktoré nemali problém byť kultúrnou oporou režimu, ktorý negatívne zvieral Slovensko v rokoch 1939 – 1945.

Ani do poslednej chvíle kolaborujúci Tido Gašpar, ktorý ešte 13. 6. 1944 v denníku *Gardista* stavia Nemecko na čelo boja proti „*Židmi vedeného a nimi pre ich svetovládne ciele zorganizovaného sfanatizovaného frontu*“ ospevujúc ich údajne hrdinský boj na atlantickom pobreží,⁵³ ani nikto z literátov na stránkach *Slovenských pohľadov* nezabránili agónii vojnovjej Slovenskej republiky. Tá *de facto* zanikla útekem vlády z nášho územia počiatkom apríla. Ale až 8. máj 1945, deň kapitulácie vlády Štefana Tisa pred Williamom A. Collierom, znamenal zánik štátu *de iure*. Snahy ľudáckych predstaviteľov spochybnit' s odstupom času tento akt sú výsledkom ich neakceptovania medzinárodného práva. Tento

51 Cit. podľa HRADSKÁ, K. a I. KAMENEC. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 74.

52 Bližšie KAPRÁLIKOVÁ, M. Za hranice provincie, 320 s.

53 GAŠPAR, Tido Jozef. Európa musí zvíťaziť! In: *Gardista*, 13. 6. 1944, s. 3.

ich pohľad „*nerespektuje základnú zásadu rebus sic stantibus, všeobecne platnú pri premenách politickej mapy v ktoromkoľvek období. Zásada hovorí, že medzinárodné zmluvy a podoby hraníc sú platné, len kým platia podmienky, za akých sa zrodili. Premenené na drobné: Slovenský štát, ktorého nezávislosť garantovalo jedine nacistické Nemecko, mohol existovať len dovtedy, dokiaľ Berlín dokázal zabezpečiť svoje protektorstvo nad slovenskou samostatnosťou, respektíve dovtedy, kým slovenská samostatnosť vyhovovala mocnostiam rozhodujúcim o dianí v Európe*“.⁵⁴

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Umelecká literatúra / Fiction

HRONSKÝ, Jozef Cíger. *Svet na Trasovisku*. Martin: Matica slovenská, 2008. ISBN 978-80-7090-881-5.

Dobová tlač/ Press

Aj spisovateľov chceli vraždiť! 38 slovenských spisovateľov na listine odsúdených. In: *Gardista*, roč. 6, 24. 11. 1944, s. 1.

A. M. Činohra SND v predošlej sezóne. In: *Slovenské pohľady* 1939.

BENIAK, Valentín. Nová slovenská hymna. In: *Slovenské pohľady* 1940.

BENIAK, Valentín. Halucinácia. In: *Slovenské pohľady* 1940.

CINCÍK, Jozef. Pomník a zlý kabát. In: *Slovenské pohľady* 1939.

HANUS, Ladislav. Zákon tradície. In: *Slovenské pohľady* 1939.

HANUS, Ladislav. Dom a svet. In: *Slovenské pohľady* 1941.

GAŠPAR, Tido Jozef. Európa musí zvíťaziť! In: *Gardista*, 13. 6. 1944, s. 3.

HARANTA, Ján. Paládium. In: *Slovenské pohľady* 1944.

Kultúrny komentár. In: *Slovenské pohľady* 1939.

M. Valentín Beniak: Druhá Vigília. In: *Slovenské pohľady* 1943.

MEČIAR, Stanislav. Tido J. Gašpar: Veľký rok. In: *Slovenské pohľady* 1940.

MEČIAR, Stanislav. Majstre! Janko Kráľ! In: *Slovenské pohľady* 1940.

MEČIAR, Stanislav. Národná sloboda. In: *Slovenské pohľady* 1944.

POLAKOVIČ, Štefan. Ideová zrada na národe. In: *Slovenské pohľady* 1939.

POLAKOVIČ, Štefan. Idea Svätoplukovej koruny. In: *Slovenské pohľady* 1940.

POLAKOVIČ, Štefan. Slovenský národný socializmus. In: *Slovenské pohľady* 1940.

R. Vodcovstvo Štefánikovo. In: *Slovenské pohľady* 1939.

54 HRUBOŇ, Anton. Z režimu do režimu. Dynamický rok 1945 a Slovensko. In: *Historická revue*, 2015, roč. XXVI, č. 5, s. 46. ISSN 1335-6550.

- SKALSKÁ, Eva. Krážmi svetovej literatúry. In: *Slovenské pohľady* 1940.
- TATARKA, Dominik. O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: *Slovenské pohľady* 1940.
- URBAN, Milo. Anкета o možnostiach rozvoja slovenskej revolučnej a proletárskej literatúry. In: *DAV*, roč. 4, 1931, č. 4, s. 10.
- URBAN, Milo. Budujeme cesty. In: *Gardista*, roč. 3, 28. 9. 1941, s. 1.
- URBAN, Milo. Nebát' sa. In: *Gardista*, roč. 4, Turíce 1942, s. 1.
- URBAN, Milo. Cieľ a zmysel našich zápasov. In: *Slovák*, roč. 20, 16. 1. 1938, č. 12, s. 13.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- ARENDOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzaleme*. Preklad Igor Otčenáš. Bratislava: Premedia, 2016. ISBN 978-80-8159-413-7.
- BÁTOROVÁ, Mária. *Roky úzkosti a vzopätia*. Bratislava: Causa editio, 1992. ISBN 80-85533-03-0.
- CSIBA, Karol. *Privátne – verejné – autobiografické (v memoároch a publicistike Mila Urbana, Jána Smreka, Jána Poničana, Tida J. Gašpara)*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014. ISBN 978-80-88746-26-3.
- HRADSKÁ, Katarína a Ivan KAMENEC (vedúci autorského kolektívu). *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava: Veda, 2015, 480 s. ISBN 978-80-224-1351-0.
- HRUBOŇ, Anton. *Alexander Mach. Radikál z povolania*. Bratislava: Premedia, 2018, 440 s. ISBN 978-80-8159-667-4.
- JAKSICSOVÁ, Vlasta. *Kultúra v dejinách, dejiny v kultúre. Moderna a slovenský intelektuál v siločiarach prvej polovice 20. storočia*. Bratislava: Veda, 2012, 360 s. ISBN 978-80-224-1238-4.
- KAMENEC, Ivan. *Slovenský štát v obrazoch*. Praha: Ottovo nakladateľství, 2008. ISBN 978-80-7360-700-5.
- KAMENEC, Ivan. *Spoločnosť – politika – historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, spol. s r. o., 2009. ISBN 978-80-89396-02-3.
- KAPRÁLIKOVÁ, Monika. *Za hranice provincie – Ján Smrek a jeho E/elán*. Bratislava: Vydavateľstvo Elán, 2017, 320 s., ISBN 978-80-969591-5-0.
- KATUNINEC, Milan. *Fašizmus, národný socializmus a komunizmus. K ideovým zdrojom, praxi a možným rizikám návratu totalitarizmu*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2009, 450 s. ISBN 978-80-224-1084-7.
- LIPTÁK, Ľubomír. *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava: Kalligram, 1999. ISBN 80-7149-262-0.
- LIPTÁK, Ľubomír. Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny. In: ČAPLOVIČ, Dušan et al. *Dejiny Slovenska*. Bratislava: AEP, 2000. ISBN 80-88880-39-4.
- WARD, James Mace. *Jozef Tiso. Kňaz, politik, kolaborant*. Bratislava: Slovart, 2018, 191 – 327. ISBN 978-80-556-1159-4.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- CSIBA, Karol. K čítaniu druhého dielu memoárov Mila Urbana. In: *Slovenská literatúra*, 2016, roč. 63, č. 6, s. 468 – 478. ISSN 0037 – 6973.

- HRUBOŇ, Anton. Slovenský národný socializmus v koncepciách Štefana Polakoviča a Stanislava Mečiara (Dva návrhy posalzburského smerovania prvej Slovenskej republiky). In: *Slovensko v rokoch neslobody 1938 – 1989 II. Osobnosti známe – neznáme*. Editori Anton Hruboň, Juraj Lepiš, Zuzana Tokárová. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2014, s. 20 – 34. ISBN 978-80-89335-64-0.
- HRUBOŇ, Anton. Slovenský fašizmus. In: HRUBOŇ, Anton a kol. *Fašizmus náš slovenský*. Bratislava: Premedia, 2021, s. 17 – 174. ISBN 978-80-8159-811-1.
- HRUBOŇ, Anton. Z režimu do režimu. Dynamický rok 1945 a Slovensko. In: *Historická revue*, 2015, roč. XXVI, č. 5, s. 44 – 49. ISSN 1335-6550.
- JANECOVÁ, Tamara: Milo Urban ako šéfredaktor Gardistu. In: *Vojenská história*, roč. 22, 2018, č. 2, s. 145 – 168. ISSN 1335 – 3314.
- MRÁZ, Peter. Prejavy národnosocialistickej ideológie v Slovenských pohľadoch 1939 – 1945. In: *Štyridsiate roky 20. storočia v slovenskej literatúre*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006, s. 133 – 138. ISBN 80-223-2200-8.
- MRÁZ, Peter. „Surová býva vše pravda života.“ Milo Urban v rokoch 1939 – 1945. In: *Literárny týždenník*, 2017, roč. 30, č. 25 – 26, s. 11. ISSN 0862-5999.

O autorovi / About the author

PaedDr. PhDr. Peter Mráz, PhD.

Spojená škola

Námestie sv. Martina 5

908 51 Holíč

Slovenská republika

e-mail: peter.mraz@sosholic.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9004-1476>

SCOPUS: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=38261804300>